

УДК 343.3/7

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2026.01.2.66>

СЛУЖБОВА ОСОБА БАНКУ ЯК СУБ'ЄКТ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ: МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД

Муляр Д.В.,

*аспірант кафедри ОРД та національної безпеки,**Національна академія внутрішніх справ*

ORCID: 0009-0008-2306-6826

Муляр Д.В. Службова особа банку як суб'єкт кримінальних правопорушень: міжнародно-правовий досвід.

Розглянуто виклики щодо внутрішніх (операційних) загроз вчинення кримінальних правопорушень в банківських установах. Зроблено огляд нормативно-правових документів Європейського Союзу, Великої Британії та Сполучених Штатів Америки щодо регулювання цієї сфери правовідносин. Вказано на комплексність проблеми вчинення правопорушень службових осіб банків та її взаємопов'язаність із стабільністю та репутацією фінансових установ та фінансової системи, в цілому. З'ясовано, що сьогодні дослідники констатують зростаючу хвилю фінансових злочинів, вчинених службовими особами банків. Щорічно внаслідок протиправних діянь зазначених осіб банки зазнають мільярдних збитків. При цьому зазначені діяння завдають не лише фінансову, але й репутаційну шкоду банкам. Такі випадки розкривають глибинні проблеми, що сформувалися в банківській сфері, зокрема, щодо культури комплаєнсу та етичної поведінки. Наголошено, що участь службових осіб банків у фінансових правопорушеннях свідчить про наявність прогалин у системах, призначених для запобігання такій діяльності. При вчиненні кримінальних правопорушень службові особи банків, зазвичай, використовують власний привілейований доступ до специфічних можливостей, які їм надає відповідна посада, для одержання особистої вигоди, починаючи від привласнення, інсайдерської торгівлі та відмивання грошей, до організації складних шахрайських схем, наприклад, з тимчасовими рахунками, або крадіжка особистих даних. В згаданих протиправних діяннях службові особи банків часто використовують конфіденційні дані та доступ до внутрішньої системи обліку для незаконного привласнення активів або приховування збитків, що створює значну внутрішню загрозу стабільній діяльності банківської установи. Окремо виділені питання кримінологічної сутності та характеристики таких злочинів, санкцій та правозастосування в провідних країнах світу. Зроблені висновки, що національне законодавство країн ЄС може суттєво відрізнятись: деякі країни зосереджуються на корпоративній відповідальності, інші – комбінують її з індивідуальною відповідальністю, з особливостями та спеціальним регулюванням санкцій щодо керівників вищої ланки або пов'язаних осіб.

Ключові слова: службова особа банку; внутрішні загрози; операційні ризики; фінансові правопорушення; кримінальна відповідальність.

Muliar D.V. Bank official as a subject of criminal offenses: international legal experience.

The challenges of internal (operational) threats of committing criminal offenses in banking institutions are considered. A review of the regulatory documents of the European Union, Great Britain and the United States of America on the regulation of this sphere of legal relations is made. The complexity of the problem of committing offenses by bank officials and its interrelation with the stability and reputation of financial institutions and the financial system as a whole is indicated. It is found that today researchers note a growing wave of financial crimes committed by bank officials. Every year, as a result of the illegal actions of these individuals, banks suffer billions in losses. At the same time, these actions cause not only financial, but also reputational damage to banks. Such cases reveal deep-seated problems that have formed in the banking sector, in particular, regarding the culture of compliance and ethical behavior. It is emphasized that the participation of bank officials in financial offenses indicates the presence of gaps in the systems designed to prevent such activities. When committing criminal offenses, bank officials usually use their own privileged access to the specific opportunities provided by their respective positions to obtain personal gain, ranging from embezzlement, insider trading and money laundering to organizing complex fraudulent schemes, for example, with temporary accounts, or theft of personal data. In the aforementioned illegal acts, bank officials often use confidential data and access to the internal accounting system to misappropriate assets or conceal losses, which creates a significant internal threat to the stable operation of the banking institution. The issues of the criminological nature and characteristics of such

crimes, sanctions and law enforcement in leading countries of the world are separately highlighted. It is concluded that national legislation of EU countries may differ significantly: some countries focus on corporate liability, others combine it with individual liability, with specific features and special regulation of sanctions against senior managers or related persons.

Key words: bank official; internal threats; operational risks; financial offenses; criminal liability.

Постановка проблеми. В умовах інтенсивної інтеграції фінансових ринків і появи нових інструментів у банківському секторі, дедалі гострішою стає проблема внутрішніх (операційних) ризиків у фінансових установах та, відповідно, запобігання та протидії таким загрозам. На часі постає питання відповідальності не тільки банківської установи (корпоративної відповідальності), а й кримінальної відповідальності службових осіб банків за протиправні дії, які вони вчинюють при виконанні своїх функціональних обов'язків. Зростаюча складність міжнародних транзакцій, розгалужені схеми відмивання коштів і поширення кримінальних правопорушень, що перетинають національні кордони, ускладнюють процес виявлення та переслідування порушників. На цьому фоні особливої ваги набуває вивчення міжнародного досвіду, зокрема підходів ЄС та США, що дозволяють переосмислити й удосконалити правові засади протидії злочинам у фінансовому секторі в Україні.

Мета дослідження полягає в з'ясуванні особливостей міжнародно-правового регулювання кримінальної відповідальності службових осіб банків за вчинювані ними кримінальні правопорушення.

Стан опрацювання проблематики. Проблематику, пов'язану з кримінальною відповідальністю службових осіб банків, зокрема, й у міжнародній практиці, розглядали Н.М. Ахтирська, В.М. Буренко, Н.В. Волченко, О.В. Герасимов, О.М. Джужа, О.О. Дудоров, С.Є. Каіржанова, О.О. Кваша, А.М. Ключко, О.Є. Користін, М.В. Курило, Г.О. Тимченко, О.В. Тихонова, М.І. Хавронюк, С.С. Чернявський та інші. Проте, сьогодні і досі залишаються окремі не розглянуті аспекти міжнародного досвіду кримінально-правового регулювання відповідальності службових осіб банків.

Виклад основного матеріалу. Одна з найпоширеніших цитат серед фахівців з комплаєнсу – «гроші не зупиняються на кордоні» [1]. Ця цитата чудово відображає реальність, особливо якщо врахувати транснаціональний характер фінансової злочинності. Постійний рух світової економіки до глобалізації та взаємопов'язаність фінансових систем створили майже ідеальну основу для вчинення кримінальних правопорушень, пов'язаних з веденням бізнесу. Хоча капітал майже безперешкодно рухається між ринками, критично важливі елементи для моніторингу та виявлення підозрілої діяльності, прихованої в цих потоках, такі як дані, регулювання чи розвідувальна інформація, зазвичай мають труднощі з перетином кордонів національних держав. Результатом цього є зростання стійких, невлених глобальних мереж фінансової злочинності, що створюють можливості для відмивання доходів, одержаних від вчинення кримінальних правопорушень, таких як торгівля наркотиками, торгівля людьми та шахрайство, що впливають на великі верстви населення, серед яких ці мережі працюють.

Водночас, банківські службовці задіяні не лише у відмиванні коштів. Вони можуть вчиняти також низку інших кримінальних правопорушень, зокрема, масове маніпулювання ринком, торгівля інсайдерською інформацією, сприяння протиправному одержанню кредитних ресурсів, привласнення грошових коштів, ухилення від санкцій тощо. При цьому службові особи банків використовують глибокі знання внутрішньої побудови банківської систем для отримання величезних фінансових прибутків. Непоодинокі випадки коли це відбувається завдяки складним схемам, що дозволяють уникати механізмів внутрішнього та зовнішнього контролю. А це, у свою чергу, призводить до величезних штрафів, які накладаються на банківські установи, та підриву довіри громадськості до банківської системи.

Крім того, загостренню кримінальних загроз з боку службових осіб банків сприяє наявність новітніх фінансових інструментів, зокрема, цифрових фінансових активів, використання штучного інтелекту та соціальної інженерії. Активне використання зазначених інструментів значно ускладнює ідентифікацію кримінального правопорушення та особи, що його вчинила. Фішинг, згенерований штучним інтелектом, шахрайство з використанням технології deepfake та «скам» (scam) фінансових інструментів, пов'язаний з криптовалютами, відкрили нові шляхи та інструменти для незаконної фінансової діяльності та створили виклики регуляторним та правоохоронним органам в усьому світі [2].

Сучасна статистика свідчить про суттєве зростання фінансових кримінальних правопорушень, учинених банківськими працівниками. Асоціація сертифікованих експертів з розслідування шахрайства повідомляє про мільярдні збитки в усьому світі, зумовлені переважно кіберзлочинністю та внутрішнім шахрайством (наприклад, цифрові крадіжки, фальшиве зняття коштів та приховування транзакцій). Хоча загальна злочинність може мати тенденцію до зниження, кримінальні правопорушення, вчинені службовими особами банків, викликають серйозне занепокоєння, і дані свідчать про їх значне зростання (наприклад, у деяких звітах зростання відбулося на 73% за 8 років). За даними Vyntra – авторитетної міжнародної компанії з фінансової розвідки (аналізу) транзакцій (transaction intelligence company), правопорушення, вчинені службовими особами банків, є величезною глобальною пробле-

мою. Міжнародні дослідники оцінюють збитки від протиправних діянь зазначених осіб у розмірі приблизно 3,6 млрд доларів [3]. Ця тенденція викликала серйозне занепокоєння щодо корпоративної культури у фінансових установах, ефективності їхніх програм навчання з дотримання вимог нормативно-правових актів та стандартів (комплаєнсу) та адекватності системи внутрішнього контролю.

Гучні справи з усього світу, включаючи Сінгапур, Індію, Велику Британію, США, підкреслюють нагальну потребу для банків переоцінити свій внутрішній контроль, оновити свої технології та сприяти культурі доброчесності, зокрема, серед їх службових осіб.

Серія нещодавніх справ по всьому світу виявила зростаючу проблему участі банківських працівників у протиправній діяльності. Ці справи стосуються не лише фінансового шахрайства, але й відмивання грошей та інших форм фінансових порушень. В сучасних умовах міжнародні фахівці констатують «кризу банківської культури та комплаєнсу» [4]. Такі випадки розкривають глибинні проблеми, що сформувалися в банківській сфері, зокрема, щодо культури комплаєнсу та етичної поведінки. Участь службових осіб банків у фінансових правопорушеннях свідчить про наявність прогалин у системах, призначених для запобігання такій діяльності. Це також вказує на потенційні недоліки у способах навчання та контролю банків своїх працівників.

При вчиненні кримінальних правопорушень службові особи банків, зазвичай, використовують власний привілейований доступ до специфічних можливостей, які їм надає відповідна посада, для одержання особистої вигоди, починаючи від привласнення, інсайдерської торгівлі та відмивання грошей, до організації складних шахрайських схем, наприклад, з тимчасовими рахунками, або крадіжка особистих даних. В згаданих протиправних діяннях службові особи банків часто використовують конфіденційні дані та доступ до внутрішньої системи обліку для незаконного привласнення активів або приховування збитків, що створює значну внутрішню загрозу стабільній діяльності банківської установи. Службові особи банків використовують дані внутрішнього обліку та інформацію про клієнтів для переказу коштів, створення фальшивих контрагентів або маніпулювання інвестиційними портфелями, що призводить до величезних інституційних втрат. Яскравим прикладом цього є резонансна справа шахрайства з Національним банком Пенджабу на 1.8 млрд. доларів США [5]. Афера була настільки гучною та незвичайною, що була представлена у другому епізоді «Діаманти не вічні» документального серіалу на Netflix «Погані хлопці-мільярдери: Індія».

Кримінологи провідних країн світу серед кримінальних правопорушень, що вчиняють службові особи банків, найбільш поширеними визначають:

привласнення та розтрата майна та грошових коштів: пряма крадіжка коштів, часто з рахунків, банківських касових терміналів або шляхом створення фіктивних одержувачів або постачальників;

шахрайство з тимчасовими рахунками (Temporary Account Fraud) – це одна з найпоширеніших схем фінансових зловживань, що часто інтегрується у «захоплення облікових записів» (Account Takeover - АТО) або афери з новими акаунтами. Злочинці використовують викрадені чи підроблені персональні дані або ідентифікаційні реквізити (отримані шляхом фішингу, впровадження шкідливого ПЗ, витоку даних) для створення або перехоплення банківських, соціальних чи інших облікових записів. Завдяки цьому вони можуть оперативнo отримувати незаконно кредити, здійснювати фіктивні покупки або швидко виводити кошти з рахунків [6];

інсайдерська торгівля – використання непублічної внутрішньої банківської інформації для одержання особистого прибутку на фондовому або іншому ринках;

відмивання грошей, що полягає у приховуванні незаконних коштів шляхом їх переміщення з використанням банківської системи;

викрадення особистих даних та «захоплення облікових записів» - викрадення даних клієнтів, що в подальшому використовується для доступу до облікових записів або проведення нових шахрайських транзакцій;

шахрайство з кредитами та іпотекою, що полягає у фальсифікації кредитних заявок або схваленні незаконних позик внаслідок одержання неправомірної вигоди;

кіберзлочинність та фішинг – сприяння фішинговим атакам (виманювання в довірливих або неуважних користувачів мережі персональних даних клієнтів) або використання цифрових інструментів для викрадення грошових коштів чи персональних даних [7].

Крім того, у Європі службова особа банку може бути притягнута до кримінальної відповідальності за такі правопорушення, як ухилення від санкцій або недбале управління. При цьому за вказані кримінальні правопорушення можуть бути накладені значні штрафи або призначене покарання у вигляді позбавлення волі, наприклад, строків понад 5 років за серйозні порушення санкцій. Наголосимо, що особливості притягнення до кримінальної відповідальності службових осіб банків регулюється відповідним національним законодавством, гармонізованим з положеннями директив ЄС.

Правила ЄС передбачають суттєві покарання службових осіб банків за порушення санкцій. За європейським законодавством керівники вищої ланки притягаються до кримінальної відповідаль-

ності за інституційні збої. Національне законодавство різних європейських країн також спрямовані на протидію правопорушенням у банківському секторі та розголошення банківської таємниці. За згадані кримінальні правопорушення, зазвичай, передбачені такі види покарання, як тюремне ув'язнення, значні штрафи для організацій та заборона обіймати певні посади [8].

Результати аналізу законодавства країн ЄС та Великої Британії дозволяють виділити ключові сфери, за вчинення правопорушень в яких передбачена відповідальність службових осіб банків, а саме:

- порушення санкцій – директиви ЄС вимагають від держав-членів запроваджувати тюремне ув'язнення строком до 5 років та значні штрафи (до 5% від обороту) за навмисні порушення, особливо для менеджерів, діяння яких спричинили інституційний збій (institutional failure – інституційна неспроможність або організаційний провал [9]) або в результаті чого відбулося порушення режиму заморожування активів та інших санкційних обмежень;

- відмивання грошей та інші фінансові кримінальні правопорушення – передбачено притягнення до кримінальної відповідальності службових осіб банків за сприяння ухиленню від сплати податків або невиконання заходів контролю за боротьбою з відмиванням грошей;

- безрозсудне управління (Reckless Management) – керівники вищої ланки банків Великої Британії, відповідно до національного Закону про фінансові послуги (банківська реформа) 2013 року, можуть бути притягнуті до кримінальної відповідальності за прийняття рішень, що призвели до банкрутства банківської установи. У таких випадках закон передбачає покарання у вигляді позбавлення волі строком до 7 років [10];

- шахрайство з фондами ЄС – Конвенція PIF вимагає від країн притягувати керівників підприємств, зокрема, банків, до відповідальності за шахрайство, що деструктивно впливає на фінансові інтереси ЄС, навіть якщо воно вчинене звичайними службовцями [11];

- порушення банківської таємниці – за незаконне розголошення конфіденційної інформації передбачена кримінальна відповідальність службових осіб банків, адже незважаючи на відмінності у національному законодавстві, всі країни забезпечують захист банківської таємниці [12].

Схожа ситуація у законодавстві США, відповідно до якого основними протиправними діяннями, за які настає кримінальна відповідальність службових осіб банків є:

- банківське шахрайство (18 U.S.C. § 1344), що полягає у свідомій реалізації шахрайських схем щодо діяльності фінансової установи або з метою отримання її активів. За таке діяння передбачене покарання у вигляді позбавлення волі строком до 30 років та на накладення штрафу в розмірі 1 млн дол.;

- умисне неподання необхідних звітів (таких як Звіти про підозрілу діяльність - SAR) або «структурування» транзакцій (їх розбиття на частини, щоб уникнути звітності), що є порушенням Закону про банківську таємницю (BSA) передбачає притягнення до кримінальної відповідальності з призначенням покарання у вигляді позбавлення волі та стягнення штрафу;

- порушення правил боротьби з відмиванням грошей;

- змова службової особи банку або пособництво (підбурювання), що полягає у змові з іншими особами або свідоме сприяння їх протиправним діям, навіть якщо вони безпосередньо не причетні до шахрайства [13].

Крім того, законодавством США передбачена корпоративна кримінальна відповідальність за протиправні дії банку, у тому числі його службових осіб.

Висновки. Сьогодні дослідники констатують зростаючу хвилю фінансових злочинів, вчинених службовими особами банків. Щорічно внаслідок протиправних діянь зазначених осіб банки зазнають мільярдних збитків. При цьому зазначені діяння завдають не лише фінансову, але й репутаційну шкоду банкам.

Службові особи банків кримінальні правопорушення вчиняють шляхом:

- використання прав доступу до системи банку (головна книга, дані клієнтів) для непомітного переміщення грошей;

- соціальна інженерія – маніпулювання колегами або клієнтами для авторизації шахрайських платежів (наприклад, компрометація ділової електронної пошти);

- маніпулювання даними – зміна записів, підробка підписів або створення піддроблених документів;

- приховування транзакцій у складних процесах, таких як заявки на кредити або перекази коштів.

Зростання кількості правопорушень, вчинених службовими особами банків, – надзвичайно тривожний сигнал для банківської сфери. З метою захисту своїх клієнтів та їхньої репутації банки вживають рішучих заходів, завдяки яким вирішуються культурні, технологічні та комплаєнс-проблеми, які сприяють вчиненню службовими особами банків кримінальних правопорушень. В розвинутих європейських країнах акцентована увага на сприяння розвитку культури доброчесності шляхом розвитку інвестицій в сучасні технології, вдосконалення контролю та навчальних програм.

Завдяки цьому у банків є можливість проактивно усувати прогалини, які використовують шахраї, та створювати більш стійку фінансову систему. Внаслідок цього вони відновлюють довіру до своїх установ та захищаються від зростаючої загрози вчинення фінансових правопорушень.

В розвинутих країнах головними інструментами запобігання протиправним діям службових осіб банків є:

- організація потужного внутрішнього контролю – розподіл обов'язків між службовими особами банків, суворий контроль доступу до інсайдерської інформації, регулярний аудит ефективності системи внутрішньої безпеки;
- використання передових технологій в діяльності банку – штучний інтелект або машинне навчання для виявлення аномалій у транзакціях;
- реалізація освітніх програм для працівників банку – навчання персоналу ризикам шахрайства та етичній поведінці;
- запровадження програм заохочення викривачів, які повідомляють про підозрілу діяльність з боку службових осіб банку.

Загалом, національне законодавство країн ЄС може суттєво відрізнитися: деякі країни зосереджуються на корпоративній відповідальності, інші – комбінують її з індивідуальною відповідальністю, з особливостями та спеціальним регулюванням санкцій щодо керівників вищої ланки або пов'язаних осіб.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Bullough O. Moneyland: Why thieves and crooks now rule the world and how to take it back. 2018. URL: <https://profilebooks.com/work/moneyland>.
2. Top Frauds and Financial Crimes in Banking: An Examination of Modern-Day Scandals: Beinex, 2025. URL: <https://beinex.com/>.
3. A-Z of internal banking fraud. Vyntra. URL: <https://vyntra.com/internal-banking-fraud>.
4. Burdon W.M., Sorour M.K. Institutional Theory and Evolution of 'A Legitimate' Compliance Culture: The Case of the UK Financial Service Sector. J Bus Ethics. 2020. Vol. 162. P. 47–80. DOI: <https://doi.org/10.1007/s10551-018-3981-4>.
5. Suparna Goswami. \$1.8 Billion Fraud Case at PNB Raises Security Questions. BankInfoSecurity, 2018. URL: <https://www.bankinfosecurity.asia/18-billion-fraud-case-at-pnb-raises-security-questions-a-10657>.
6. What Is Account Takeover Fraud (ATO) : Proofpoint human-centric platform. URL: <https://www.proofpoint.com/us>.
7. Ligeti K. Criminal Liability of Heads of Business. Eucrim. 2015. Vol. 10 (4). Pp. 145–150. DOI: <https://doi.org/10.30709/eucrim-2015-021>.
8. Criminal offences and penalties for the violation of EU restrictive measures: EUR-Lex, 2024. Офіційний сайт ЄС. URL: <https://eur-lex.europa.eu>.
9. Lin B. C. Institutional Failure and Sustainability Policy. Journal of Economic. 2021. Issues 55(2). Pp. 454–460. DOI: <https://doi.org/10.1080/00213624.2021.1918499>.
10. Financial Services (Banking Reform) Act 2013: UK Public General Acts 2013 c. 33. URL: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2013/33/contents>.
11. The Convention on the protection of the European Communities' financial interests: Document 41995A1127(03), Convention drawn up on the basis of Article K.3 of the Treaty on European Union, on the protection of the European Communities' financial interests. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:41995A1127%2803%29>.
12. Chernei V., Cherniavskiy S., Babanina V., Tykhonova O. & Hudkova H. Characteristics of liability for disclosure of bank secrecy in Europe and the United States. Juridicas CUC. 2023. Vol. 19(1). Pp. 311–338. DOI: <http://doi.org/10.17981/juridcuc.19.1.2023.11>.
13. Bank Fraud Laws. Justia. 2024. URL: <https://www.justia.com/criminal/offenses/white-collar-crimes/bank-fraud>.

Дата першого надходження рукопису до видання: 5.01.2026
Дата прийняття до друку рукопису після рецензування: 26.01.2026
Дата публікації: 2.02.2026